

PASOLINI IN UNGHERIA

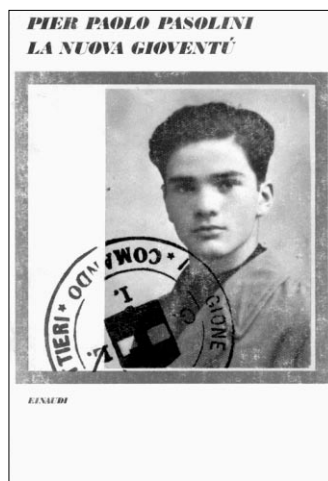
MANIFESTAZIONI PER IL TRENTENNALE DELLA SCOMPARSA

PASOLINI MAGYARORSZÁGON

RENDEZVÉNYEK HALÁLÁNAK HARMINCADIK ÉVFORDULÓJA ALKALMÁBÓL

Il regista armeno Szergej Paradzsyanov durante la Biennale del Cinema di Venezia del 1988 aveva detto di Pasolini: “egli era una fonte, prosciugata prima che noi avessimo potuto berne fino all’ultima goccia”. Ebbene, uno dei crimini più efferati dell’Italia da incubo degli “anni di piombo” è stato l’omicidio di Pier Paolo Pasolini, avvenuto nel 1975, nella notte tra Ognissanti e il Giorno dei Morti, tra domenica e lunedì, presso un campo di calcio abbandonato di Ostia, dove un giovane ‘ragazzo di vita’ romano lo massacrò di botte con un bastone, per poi martoriare ancora il suo corpo inerme passandoci sopra con l’automobile di Pasolini stesso. La fonte *viva* era stata quindi effettivamente prosciugata in modo improvviso e drammatico. Indipendentemente dai particolari tuttora irrisolti dell’omicidio, nonché dal fatto che si ritenga la morte di Pasolini una fatalità oppure una sfida al destino, la vita e l’opera particolarmente variegata di Pasolini nei trenta anni passati dalla sua morte è sempre rimasta una fonte inesauribile, *vitale* – anche se purtroppo solo per pochi (sia in Italia, sia in Ungheria, che a livello mondiale).

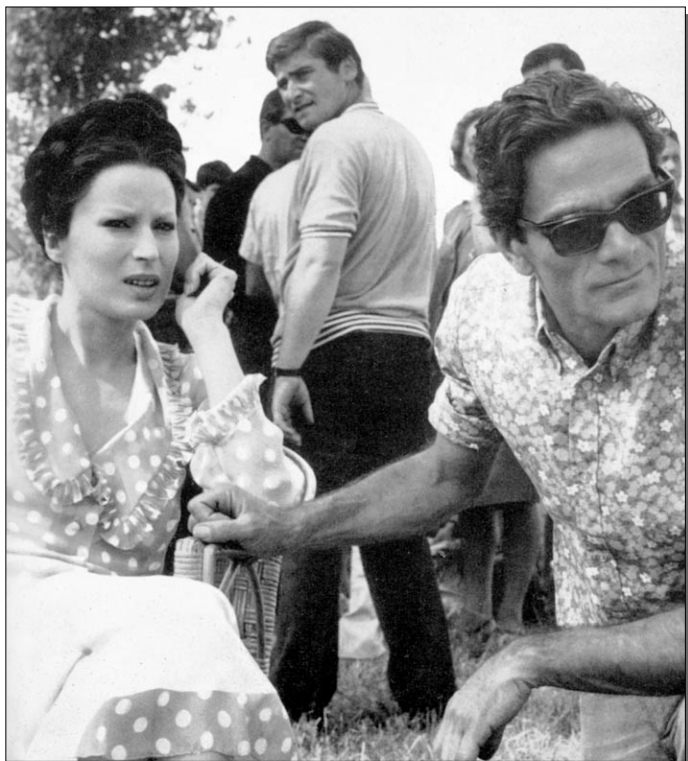
In Ungheria Pier Paolo Pasolini poteva e può essere capito da purtroppo poche persone. Solo i suoi film sono conosciuti da un pubblico più ampio. István Nemeskürty, già nel 1962, in occasione del festival cinematografico di Karlovy Vary dove era membro della giuria, aveva notato il suo primo lungometraggio, *Accattone*. In occasione della prima (e per lunghi anni unica) proiezione de *Il Vangelo secondo Matteo* era anche riuscito a invitare il regista in Ungheria. In seguito una generazione di artisti notevoli, inclini alla sperimentazione, che avevano iniziato a lavorare dopo il 1968 (dal punto di vista da noi trattato si pensi soprattutto a Péter Dobai, Gá-

Szergej Paradzsyanov örmény filmrendező mondta az 1988-as Velencei Filmfesztiválon Pasoliniról, hogy „olyan forrás volt, aki azelőtt kiapadt, mielőtt az utolsó cseppig kihattuk volna”. Nos, az „ölmévek” rémálomszerű Itáliájának egyik legszörnyesebb bűntényeként Pier Paolo Pasolinit 1975-ben, Mindenszentek és Halottak napja között, vasárnapról hétfőre virradó éjszaka, egy elhagyatott ostiai focipálya mellett bottal agyonverte egy fiatal római „utcagyerek”, majd áldozata autójával áthajtott a tehetetlen testen. Az élő forrás tehát hirtelen és drámai módon valóban kiapadt. Am függetlenül a gyilkosság azóta is tisztázatlan részleteitől, valamint attól, hogy Pasolini pusztulását a sors kihívásának vagy sorsszerűnek gondoljuk-e, Pasolini élete és kivételesen sokoldalú életműve a halála óta eltelt harminc évben is kiapadhatatlan, élető forrásként szolgál – sajnálatos módon azonban (Olaszországban, Magyarországon és a világban egyaránt) nagyon keveseknek.

Pier Paolo Pasolinit Magyarországon különösen fájdalmasan kevesen „ért(het)ik meg”. Szélesebb körben csak a filmjei ismertek. Nemeskürty István már 1962-ben, a Karlovy Vary Filmfesztivál zsűritagjaként felfigyelt első játékfilmjére, a Csóróra (*Accattone*). A Máté evangéliuma első (és hosszú évekig egyetlen) vetítésére magát a rendezőt is meghívta Magyarországra. Ezt követően egy 1968 után indult (témánk szempontjából elsősorban Dobai Péter, Bódy Gábor és Erdély Miklós nevével fémjelzett), jelentős, kísérletező művésznemzedék a filmrendezőkön kívül a filmteoretikusra is megpróbálta felhívni a figyelmet. Számukra az 1970-es évek elejétől kezdve fontos hivatkozási pont volt Pasolini „magányos, körkörös harcot vivó”, „botrányos” személyisége és „multimedialis” művészete. A korabeli magyar kultúrpolitika azonban (példaképükkel együtt) „törhetetlennek” ítélte őket és a törekvéseiket. Bódy Gábor és Erdély Miklós már rég halott, Dobai Péter azonban máig Pasolini egyik legavatottabb magyar ismerője. Erről tanúskodik Angyali agresszió című, 2002-ben megjelent kötete is, amelyben Pier Paolo Pasoliniról írott megrendítő verseit, érzékeny és pontos tanulmányait, filmelemzéseit, valamint részben az ő filmelmélete ihlette írásait gyűjtötte össze.

Pasolini nagyjátékfilmjei közül – paradox módon – még a legbotrányosabbakat is bemutatták Magyarországon (a Disznóölt ugyan csak filmklubokban vetítették, a Salót viszont játszották a művészmozsi-hálózatban is, és ma már DVD-n is megjelent néhány filmje). Ez

bor Bódy e a Miklós Erdély), aveva provato a richiamare l'attenzione, oltre che sulla figura del regista, anche sul teorico del cinema. Per loro Pasolini, la sua personalità "scandalosa, 'solitaria', impegnata in una lotta circolare", e la sua arte "multimediale" hanno rappresentato a cominciare dall'inizio degli anni '70 un importante punto di riferimento. Tuttavia, la politica culturale ungherese dell'epoca aveva (insieme al loro modello) bollato questi artisti e i loro esperimenti come "intollerabili". Gábor Bódy e Miklós Erdély sono morti da molto tempo, Péter Dobai invece è oggi uno dei più profondi conoscitori di Pasolini in Ungheria. Lo testimonia il volume da lui scritto e pubblicato nel 2002, dal titolo *Aggressione angelica (Angyali agresszió)*, nel quale ha raccolto i propri scritti ispirati a Pier Paolo Pasolini: poesie commoventi, saggi sensibili e precisi, analisi filmiche, e altri testi ispirati in parte agli scritti di teoria cinematografica di Pasolini.

Tra i lungometraggi di Pasolini – paradossalmente – perfino i più scandalosi sono stati presentati in Ungheria (sebbene *Porcile* sia stato proiettato solo nei cineclub, ma già *Salò* era stato inserito nella programmazione dei cinema d'arte, e oggi sono disponibili alcuni suoi film perfino in DVD). Tuttavia, questa situazione non solo non ha migliorato le cose, ma al contrario ha reso ancora più grave l'esclusione quasi completa di Pasolini dalla vita culturale ungherese. I suoi film, spesso 'perturbanti', infatti non potevano – non possono – svelare l'interesse e la complessità organica del suo pensiero senza la conoscenza dei suoi romanzi, delle sue poesie, dei suoi drammi, dei suoi saggi o ancora senza la conoscenza delle sue idee politiche.

Anzi, probabilmente hanno reso – rendono – ancora più profondi quei preconcetti, quelle imperdonabili semplificazioni che in seguito alle sue 'eretiche' esternazioni sulla rivoluzione del 1956 sono stati nutriti nei suoi confronti con immutabile forza (ideologica e/o morale), rendendo Pier Paolo Pasolini ancora oggi 'persona non grata' in Ungheria. Infatti, quasi niente è stato pubblicato in Ungheria degli scritti apparsi nel corso della sua vita e dopo la sua morte, né le raccolte di poesie, né i romanzi, le sceneggiature, i drammi, gli scritti teorici e giornalistici (sono quasi cinquanta i volumi che raccolgono la sua opera ormai innegabilmente imperitura). Dal 1958 al 1994 la sua presenza in Ungheria era ristretta ad una dozzina di poesie sparse in antologie e riviste, ad alcuni saggi (pubblicati soprattutto nella rivista *Filmvilág*, con la traduzione di Júlia Csantavéri), e al suo dramma *Orgia (Mámor)*, apparso nel numero 1993/4 della rivista *Színház*, nella traduzione di Endre Szkárósi, messo in scena dal teatro Budapesti Kamaraszínház). All'alba dei cambiamenti politici, nel settembre del 1988, sono stati organizzati congiuntamente dall'Istituto Italiano di Cultura e dall'Istituto Cinematografico Ungherese una mostra dal titolo *La forma dello sguardo (A látás lehetőségei)*, e una conferenza italo-ungherese intitolata *Pier Paolo Pasolini: poeta e regista*, che hanno finalmente offerto una panoramica completa dell'opera di Pasolini. Una cernita dei materiali della conferenza è stata pubblicata nel numero tematico 1989/2 della rivista *Filmkultúra*. Nell'euforia dei cambiamenti politici, tuttavia, Pasolini è improvvisamente diventato 'uno sporco comunista'.

Nel 1994 sembrava finalmente che si smuovessero le acque: la casa editrice Új Mandátum Kiadó ha pubblicato una raccolta senza precedenti delle poesie di Pasolini, il volume trilingue *Canti di un morto (Egy halott énekei)*, in friulano, italiano e ungherese. Il volume contiene le prime poesie di Pasolini, scritte in dialetto friulano a causa dell'iniziale attrazione del poeta verso le cose arcaiche, ma anche per manifestare la propria rivolta nei confronti dei falsi stereotipi e degli intenti di uniformazione dittatoriale del fascismo, eloquentemente riscritte negli ultimi anni della sua vita come atto di protesta verso le pressioni uniformatrici dell'ormai sopraggiunta società consumistica e neocapitalistica (che secondo il poeta è ancora più irreparabile del fascismo, essendo globale e senza alternative): un preciso referto dell'inizio e della fine.

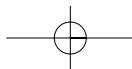
a helyzet azonban nem oldotta, hanem sokkal inkább súlyosbította Pasolini szinte teljes kirekesztettségét a magyar szellemi életből. Gyakran zavarba ejtő filmjei ugyanis a regények, versek, drámák, esszék vagy éppen politikai nézetei ismerete nélkül nem tárhatták, nem tárhatják fel gondolatrendszerének teljességét, szerves egymásra épülését.

Sőt, valószínűleg még tovább mélyítették-mélyítik az 1956-os forradalomról vallott „eretnek” nézetei óta vele szemben lankadatlan erővel táplált (ideológiai és/vagy morális) előítéleteket, megbocsáthatatlan leegyszerűsítéseket, amelyek miatt Pier Paolo Pasolini máig „persona non grata” Magyarországon. Életében és halála után megjelent verseskötetei, regényei, forgatókönyvei, drámái, elméleti írásai és publicisztikái (mintegy félszáz, ma már vitathatatlanul maradandónak ítélt kötetbe gyűjtött műve) közül ugyanis szinte semmit sem adtak ki Magyarországon. 1958-tól 1994-ig magyarországi jelenléte lényegében antológiákban, folyóiratokban elszórt tucatszori versek, néhány (elsősorban a *Filmvilágban*, Csantavéri Júlia tolmácsolásában publikált) esszéje, valamint Mámor című (a *Színház* 1993/4-es számában, Szkárósi Endre fordításában megjelent) drámájára korlátozódott (az utóbbit a Budapesti Kamaraszínház be is mutatta).

A rendszerváltozás hajnalán, 1988 szeptemberében, az Olasz Kultúrintézet és a Magyar Filmintézet közös szervezésében, A látás lehetőségei (La forma dello sguardo) címmel kiállítás, valamint a Pier Paolo Pasolini: költő és filmrendező címmel tartott magyar-olasz tudományos tanácskozás keretében került sor végre Pasolini teljes életművének áttekintésére. A rendezvény anyagából válogatott a *Filmkultúra* című folyóirat 1989/2-es Pasolini-száma. A rendszerváltás eufóriájában azonban Pasolini hírtelen „szemét komcsi” lett.

1994-ben úgy tűnt, végre megmozdul valami: az Új Mandátum Kiadónál Pasolini verseiből megjelent az eddig legteljesebb válogatás, a három nyelvű (friuli, olasz, magyar) *Egy halott énekei*. A kötet a költő első, egyrészt az archaikus dolgok iránti korai vonzalma miatt, másrészt a fasizmus hamis sztereotípiái, diktatórikus egységesítő törekvése elleni lázadásból friuli nyelvjárással írt, majd élete utolsó éveiben – immár a neokapitalista fogyasztói társadalom (szerinte a fasizmusnál is jövátételenebb, mert világméretű és alternatíva nélküli) uniformizáló kényszere elleni tiltakozásként – sokatmondóan újraírt verseit tartalmazza: pontos látélelet a kezdetről és a végéről. A kötet Parcz Ferenc, az „értő, szerető és lelkes néző” munkájának (válogatás, fordítás, utószó) köszönheti létét. A könyvbemutatóról további hét kötet reményében távoztunk. A válogatott Pasolini életműsorozat azonban mindezidáig terv maradt.

Dobai Péternek és Parcz Ferencnek ugyancsak jelentős szerepe volt 1995-ben a ma is Pasolini „elveszett Paradicsomában”, Friuliban élő festő és esszéíró, a költő-filmrendező ifjúkori barátja és gyakorta munkatársa, Giuseppe Zigaina koncepciója jegyében

L'esistenza di questo volume è dovuta a Ferenc Parcz (curatore, traduttore e autore della postfazione), e al suo lavoro di spettatore "esperto, amorevole ed entusiasta". All'epoca avevamo lasciato la presentazione di quel libro con la speranza di vedere presto apparire i successivi sette volumi, ma l'edizione scelta delle opere di Pasolini è tuttora rimasta allo stato progettuale.

Péter Dobai e Ferenc Parcz hanno avuto un ruolo notevole anche, nel 1995, nell'organizzazione di alcune manifestazioni dedicate a Pasolini: la mostra intitolata *Organizzare la transustanziazione (Megszervezni az átlényegülést)*, nata da un progetto del pittore e saggista Giuseppe Zigaina, amico di gioventù e spesso collaboratore del poeta-regista, che tuttora risiede nel 'Paradiso perduto' di Pasolini, in Friuli; il bel numero tematico dedicato a Pasolini della rivista *Nagyvilág* (1995/11-12); una serie di tavole rotonde presso l'Istituto Italiano di Cultura, a cui hanno partecipato esperti italiani, austriaci e ungheresi.

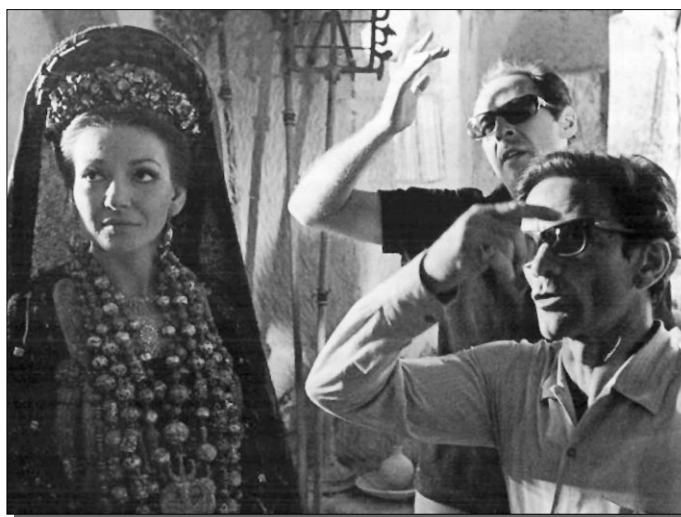
Nel 2000 il circolo degli adepti di Pasolini ha guadagnato altri due membri: Béla Szemán e Zoltán Zubornyák sono partiti dal mondo del teatro e nell'anno del Giubileo, nell'ambito del Festival di Primavera di Budapest (in collaborazione con il comune della capitale, l'Istituto Italiano di Cultura e l'Istituto Cinematografico Ungherese), hanno organizzato una settimana dedicata a Pasolini. Oltre alle proiezioni cinematografiche, sono stati invitati a partecipare all'evento anche Giuseppe Zigaina e Ninetto Davoli, attore caro a Pasolini, mentre presso il teatro Merlin Színház è stata presentata in forma di lettura scenica il dramma *Pilade*.

Essi avranno un ruolo attivo, insieme all'Istituto Italiano di Cultura, anche nell'organizzazione della commemorazione pasoliniana in progetto per l'ottobre-novembre del 2005, trentesimo anniversario della morte del poeta-regista. È già consultabile il sito internet dedicato a Pasolini (www.pasolini.hu), e nel corso dell'autunno si vorrebbe anche creare una fondazione per curare l'opera dell'artista italiano in Ungheria.

Péter Dobai, in uno dei suoi scritti, ha dato la seguente spiegazione dell'omicidio di Pasolini: "La sua opera coraggiosa e sfaccettata come poche altre aveva sganciato una bomba micidiale, come da un aereo a bassa quota sulla stupida rassegnazione degli intellettuali europei, vigliaccamente creduta immutabile, nonché sulle filosofie imbastite dagli intellettuali per giustificare la propria scoraggiata rassegnazione (e totale conformismo). Pasolini era altezzosamente cosciente del sapere inconfutabile e della convinzione che queste filosofie e ideologie sono le armi del potere, in qualunque momento tramutabili in armi e scariche vere. Per questo è stato giustiziato sulla spiaggia di Ostia."

Pasolini si rivolge a noi non solo con la propria morte, ma con l'intera sua vita e la sua arte. Egli, prendendosi carico delle accuse di violazione della legge, di scandali di ogni tipo, a volte perfino dell'accusa di essere reazionario, aveva fin dagli anni sessanta predetto il futuro: con una certa semplificazione il crollo del sistema socialista, ossia l'invasione globale della società di consumo, e perfino il processo Andreotti, la salita al potere di Berlusconi, gli omicidi di massa, le guerre fratricide – tutta questa nostra epoca apocalittica, senza valori. La nostra vita odierna e futura.

Judit Pintér

született Megszervezni az átlényegülést című kiállítás és a Nagyvilág 1995/11-12-es izgalmas Pasolini-számának, valamint az Olasz Intézetben olasz, osztrák és magyar szakértők részvételével rendezett kerekasztal beszélgetésnek a megvalósításában.

2000-ben két új taggal bővült a Pasolini-hívők köre. Szemán Béla és Zubornyák Zoltán a színház világából érkeztek, és az ezredforduló évében, a Budapesti Tavasz Fesztivál keretében (a főváros, az Olasz Kultúrintézet és a Magyar Filmintézet közreműködésével) Pasolini-hetet rendeztek. A filmvetítéseken kívül a rendezvény vendége volt Giuseppe Zigaina és Ninetto Davoli, Pasolini kedves színésze is, a Merlin Színházban pedig felolvasták a szerző Püladész című drámáját.

A Pasolini halála 30. évfordulója alkalmából, 2005 október-novemberében – az Olasz Kultúrintézettel együtt – tervezett megemlékezésben is aktív részt vállalnak. Már él a Pasolini website (www.pasolini.hu), és ősszel szeretnénk egy alapítványt is létrehozni az olasz művész életművének magyarországi gondozására.

Dobai Péter egyik írásában az alábbi indoklását adja Pasolini meggyilkolásának: „Bátor és páratlanul sokoldalú életműve kivédhetetlen mélyrepülésben bombázza szét az európai értelmiség bárgyú beletörődését a gyávaság erejével vélt megváltoztathatatlanba, nemkülönben az értelmiség önnön kishitű beletörődésének (totális konformizmusának) igazolására fércelt filozófiákat. Pasolini ama cáfolhatatlan tudás és meggyőződés fölényes tudatában volt, hogy ezek a filozófiák, ideológiák a hatalom bármikor fegyverre, sortűzre átváltható fegyverei. Ezért végezték ki az ostiai tengerparton.”

Pasolini nemcsak halálával, hanem egész életével és művészetével fordul felénk. Ő már a hatvanas évektől kezdve, a törvényszegések, a botrányok minden fajtáját, olykor a haladásellenesség vádját is vállalva, a jövőt jósolta meg: némi leegyszerűsítéssel a szocialista rendszer összeomlását, vagyis a fogyasztói társadalom világméretű térhódítását, de az Andreotti-pert, Berlusconi hatalomra jutását, a tömeggyilkosságokat, testvérháborúkat is – egész értékvesztett, apokaliptikus korunkat. Mai és eljövendő életünket.

Pintér Judit

The poet and film director Pasolini, killed at Ostia in 1975, never enjoyed great acclaim or approval in Hungary, despite recent reevaluation of his work there. Only by his films is he known to a significant public and they have, over the years, aroused an important interest for various artists, among whom, Peter Dobai, who today is one of the most informed scholars of Pasolini in Hungary. Many of Pasolini's full length films have been screened in Hungary, creating not a little scandal because of the political references expressed by the artist. For this reason hardly any of his writings published during his life or after his death, have been available in Hungary. A reevaluation of the personality and the work of Pasolini has been ongoing since 1988, by means of exhibitions, conferences and presentations in his honour as well as the publication of several of his written works.

The Italian Cultural Institute has determined, in collaboration with other institutes, to organize celebrations of Pasolini, now thirty years after his death. For further information visit our website www.pasolini.hu <<http://www.pasolini.hu/>>

